

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת משפטים תשע"ט¹ להרגיש את השני

פרשת "כי יגף שור איש את שור רעהו" (שמות כא, לה), למשל, יכולה להיות מעשית הרבה יותר מוקדם מאשר פרשת עבד עברי.

התשובה לזה - אמר חותני זצ"ל - שרצה הקב"ה לצוות את ישראל במצוה זו בעודם נמצאים תחת הרושם הקשה של שעבוד מצרים, ומרגישים היטב מהי עבדות. כך יבינו טוב יותר, מדוע מצוה אותם התורה לתת יחס הגון לעבד, להתנהג אליו פראוי בשנות עבדותו, ובסיומן - להוציאו לחפשי ללא כל עכוב. אמנם גם אם הקב"ה יצוה אותם על שילוח עבדים לאחר זמן רב מיציאת מצרים הם ישמעו לו, אבל כשגם הרגש משתתף עם השכל בהבנת הדברים, הדברים מתקבלים אחרת. לכן מצוה אותם הקב"ה על ענין זה כבר עכשיו, כשהרגשת קושי העבדות עוד חזקה אצלם.⁵

מספרים על הג"ר אליהו חיים מייזל זצ"ל, רבה של לודז', שדפק פעם על דלת ביתו של עשיר אחד בליל חורף קר, כדי לבקש ממנו תרומה עבור עצי הסקה לעניים. כשפתח העשיר את הדלת והזמין את הרב להכנס, התעלם הרב מן ההזמנה, והתחיל לשוחח עם העשיר כשהוא נשאר לעמוד בפתח הבית והדלת פתוחה: מה שלומך? מה שלום הגברת? מה שלום הילדים? איך המסחר? איך הבריאות?... העשיר רועד מקור, ורבי אליהו חיים ממשיך לשוחח עם העשיר בפתח הבית, ואינו נכנס. לבסוף אזור העשיר אומץ, ואמר לרב: מדוע עומד כבוד הרב בקור? יכנס פנימה, ושם אענה לו על כל שאלותיו. אמר לו רבי אליהו חיים: "בנוגע למגביית עבור עצי הסקה לעניים אני בא, ולכן העמדתך בקור, כדי שתחוש מעט את הקור הנורא, שהוא מנת חלקם של העניים שאין ידם משגת לקנות לעצמם עצים להסקה". כי כל זמן שלעשיר חם והוא אינו מרגיש את הקור על בשרו, הוא אינו מבין עד כמה זקוקים העניים להסקה, ועלול לתרום עבורם סכום זעום בלבד. לעומת זאת, אם ירגיש את הקור חודר אל עצמותיו, אפשר שיחם לבכו לתרום סכום כסף גדול יותר. הרגשת צרתו של העני עשויה לשנות את היחס אליו לטובה, יותר מידיעת צרתו בלא להרגיש אותה.

להרגיש את השני

יש עוד דברים דומים לזה בפרשתנו. התורה אומרת: "אם פקף תלנה את עמי, את העני ען ען, לא תהיה לו כנשה" (שמות כב, כד). מה פירוש "את העני ען ען"? למה לא נאמר סתם "את העני"? - מסביר רש"י, "הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה העני". כיצד היית רוצה שיתנהגו איתך אילו היית אתה עני?... כפי שהיית רוצה שיתנהגו איתך, כך תתנהג גם אתה עם העני שלפניך.

וכן מצינו ביחס לאיסור לחיצת הגר. התורה מצוה בהמשך הפרשה: "וְגֵר לֹא תִלְחָץ, וְאִתָּם יִדְעֶתֶם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר, כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות כג, ט). הרי אתם בעצמכם הייתם גרים במצרים, ויודעים אתם כיצד מרגיש הגר, וא"כ מבינים אתם היטב מדוע מצוה אני אתכם שלא ללחוץ את הגר.

מיד אחר כך ממשיכה התורה ואומרת: "וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת

מדוע נצטוו ישראל על שילוח עבדים לפני מצוות אחרות?

מיד לאחר מתן תורה בפרשה הקודמת, מצוה התורה בפרשה שלנו: "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי, שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבְשִׁבְעַת יָצֵא לְחֶפְשִׁי חֲנָם" (שם כא, ב).² מצוה שחרור עבד עברי.

ושאל חותני, הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל: מדוע דוקא מצוה זו היא המצוה הראשונה שמלמד הקב"ה את ישראל, לפני כל שאר משפטי הממונות? הרי עבד עברי אינו נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג (גיטין סה, א), והיובל התחיל לנהוג רק לאחר ארבעים שנה שהלכו במדבר, ועוד ארבע עשרה שנה של כיבוש וחילוק הארץ (עי' ערכין יב, ב ורמב"ם הלכ' שמיטה ויובל פ"י ה"ב), שאז התחיל מנין שנות היובל. הרי שיעברו עוד חמישים וארבע שנים עד שיהיה בכלל עבד עברי. אמנם ישראל לא ידעו במתן תורה שישוהו במדבר ארבעים שנה, סברו שיכנסו לא"י בקרוב - וכך באמת היה קורה אלמלא שחטאו במרגלים - אבל הקב"ה הרי ידע מה שעתיד לקרות, ובכל זאת הוא מצוה אותם כבר עכשיו על עבד עברי. לשם מה? למה זה דחוף?

ועוד שאלה: לדעת הירושלמי, לא לאחר מתן תורה נצטוו ישראל בפרשה זו, אלא עוד במצרים נצטוו עליה. התורה הרי אומרת: "וַיִּדְבַר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן, וַיִּצְוֶם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָל פְּרֹעֶה מֶלֶךְ מִצְרַיִם" (שמות ו, יג). אומרים חז"ל: על מה צונו? - על פרשת שילוח עבדים. שכמו שצוה ה' את פרעה על שיחרור עבדים, כך צוה את ישראל על שיחרור עבדים (יר' ר"ה פ"ג ה"ה).

כך גם רמזו בהפטרות פרשתנו (שבדרך כלל אין קוראים אותה, חוץ מאשר בשנה מעוברת). הנביא אומר שם: "כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֲנִי כִּי פָתִית בְּרִית אֶת אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצֵאִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לְאִמֹר, מִקֶּץ שָׁבַע שָׁנִים תִּשְׁלְחוּ אִישׁ אֶת אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר יִמְכַר לָךְ וְעֶבְדְּךָ שֵׁשׁ שָׁנִים, וְשִׁלַּחְתּוּ חֶפְשִׁי מֵעִמְךָ" (ירמיהו לד, יג-יד). תיבת "מִצְרַיִם" מוטעמת בזקף קטן³, שהוא "טעם שמפסיק הדיבור ממה שלאחריו" (רש"י חגיגה ו, ב ד"ה לפסוקי טעמים).

והפסק זה אינו מובן, שהרי תיבות "מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים" הן המשך אחד ויחידה תחבירית אחת, המגדירה מנין הוציא ה' את בני ישראל, ולא היה לבעל הטעמים להפסיק בין תיבות אלו⁴. אבל לפי דברי הירושלמי הפסק זה מובן, ומלמדנו שכך יש לפרש את הפסוק: אנכי פָּתִית ברית את אבותיכם ביום הוציא אותם מארץ מצרים - ברית אשר היא "מבית עבדים לאמר". כלומר, שעוד בהיותם בבית עבדים נאמרה להם ברית זו. ומהי הברית? - "מִקֶּץ שָׁבַע שָׁנִים תִּשְׁלְחוּ אִישׁ אֶת אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר יִמְכַר לָךְ וְעֶבְדְּךָ שֵׁשׁ שָׁנִים, וְשִׁלַּחְתּוּ חֶפְשִׁי מֵעִמְךָ". הרי שפסוק הטעמים מרמז לרביר הירושלמי, שכבר במצרים נצטוו ישראל על פרשת שילוח עבדים.

על כל פנים, נשאלת שוב אותה שאלה, וביתר תוקף: הרי כרגע, במצרים, אין לאיש מבני ישראל עבד. הם עצמם עוד עבדים למצרים! מהי אם כן הדחיפות הזו, לצוות אותם כבר עתה על שיחרור עבדים שאין להם, ולא יהיו להם עד שיגיעו לארץ ישראל?

הרבה יותר קל לעשות זאת אם מקיימים "ואהבת לרעך כמוך". את עצמך הרי היית דן לזכות די בקלות. כל שמץ של צד זכות היית כבר מוצא. אז כך תעשה גם עם חברך. אם תרגיש את חברך כמו את עצמך, גם אותו תצליח לדון לכף זכות בקלות, למה היתה לו סברה לעשות כך, ולמה היתה לו סברה לעשות כך, איזה צד היתר אפשר למצוא לזה.

אחד מגדולי ישראל שאל, הרי אין דבר בעולם שנברא לבטלה⁶. כל דבר מוכרח שתהיה לו איזו תועלת ותכלית שלשמה הוא נברא. ממילא קשה, בשביל מה ברא הקב"ה שכל עקום? איזו תועלת אפשר להפיק משכל עקום? ותירץ, ששכל עקום נברא בשביל להשתמש בו לדון לכף זכות⁷. לפעמים צריך לעקם מאד את השכל כדי למצוא צד זכות, אשר אינו מתגלה ע"י שימוש ב"שכל הישר". צריך להשתמש גם בסברות עקומות, העיקר למצוא לחבירו צד זכות⁸. כמובן, כשדיין יושב בדין, אין לו להשתמש בסברות עקומות. אבל מי שאינו דיין, ואינו יושב בדין, רק צריך לשקול איך להביט על השני וכיצד להעריכו - תמיד יש למצוא כף זכות עד כמה שניתן. לרדת לנפשו, לדון אותו לכף זכות.

הגמרא מביאה על מר בר רב אשי שאמר, שהוא פסול לדון תלמידי חכמים בדין תורה. למה? כי כל תלמיד חכם חביב עליו כגופו, ואין אדם רואה חובה לעצמו (שבת ק"ט, א). תמיד הוא יחפש לו צד זכות, ואם הצד השני אינו תלמיד חכם הוא לא יוכל לשפוט בצדק. תמיד הוא יטה לצד התלמיד חכם.

חשבתי, מה העצה לזה? מה הדין צריך לעשות? לאהוב את שני הצדדים כגופו! אני אוהב את זה ומחפש לו צד זכות, אבל אני אוהב גם את השני ומחפש צד זכות גם עבורו. אני משתדל לרדת לנפש האדם, לחיות את האדם. זו הדרך לקיים "ואהבת לרעך כמוך".

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

אַרְצֶךָ, וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאֹתָהּ. וְהִשְׁבִּיעַתָּ תְּשֻׁמְטָנָהּ וְנִטְשָׁתָּהּ, וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וְיִתְרָם תֹּאכַל חֵיט הַשְּׂדֵה" (שם כג, י-יא). מה הקשר בין מצות שמיטה לאיסור של "וגר לא תלחץ"? ואם כבר הובאה כאן מצות שמיטה, למה נזכר כאן רק דין הפקרת הפירות - "וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וְיִתְרָם תֹּאכַל חֵיט הַשְּׂדֵה"? למה לא נזכרו גם שאר דיני השמיטה - איסור מלאכת הקרקע, ושמיטת כספים?

נראה שכוונת התורה היא לרמוז ולומר כך: את הרגשתו של הגר הרי אתם מכירים היטב, "כי גרים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם". אבל מה עם האביון? איך תדעו כיצד מרגיש האביון? העצה לזה היא - "שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ, וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאֹתָהּ. וְהִשְׁבִּיעַתָּ תְּשֻׁמְטָנָהּ וְנִטְשָׁתָּהּ, וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וְיִתְרָם". "וְיִתְרָם" הם יְתֵרֵי הַיְהוּדִים שאינם "אֲבִינֵי עַמְּךָ". כלומר, העשירים (ירו' שביעית פ"ט ה"ו). כולם שווים בשנת שביעית. אין הבדל בין אביונים לעשירים. כולם יחד יורדים ולוקטים פירות מן השדה כאביונים. כך תלמדו להרגיש גם את נפש האביון, לא רק את נפש הגר. כך נראה לבאר את סמיכות הדברים.

ענין זה, להרגיש את השני, אפשר שכלול במצות "ואהבת לרעך כמוך". שתשתדל להרגיש את רעך כמוך, לרדת לנפשו של הזולת, להרגיש כאילו שזה אתה בעצמך. כשמרגישים את נפש הזולת, יותר מבינים מה מעיק עליו, ויותר משתדלים לעזור לו ולתמוך בו. זהו ענין גדול, להרגיש את הזולת ובהתאם לזה להתנהג עמו, כמו שאמר הלל: "דעלך שני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה" (שבת לא, א). תמיד לראות, איך היית רוצה שינהגו איתך, אילו אתה היית במצבו של חברך. כמו שהיית רוצה שינהגו איתך, כך תנהג עם חברך. זאת לא אומרת שאם אינך אוהב עגבניות אסור לך לתת לחברך סלט עגבניות. אבל אם אתה לא אוהב שיתנו לך מה שאינך אוהב, אל תתן לשני מה שהוא אינו אוהב. זהו "ואהבת לרעך כמוך".

לימוד זכות - אפילו בסברות עקומות

אדם צריך להשתדל להבין את נפש השני, לרדת לתוך מחשבתו עד כמה שיכול. "הוי דן את כל האדם לכף זכות" (אבות פ"א מ"ו).

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה ישנו קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. הקשר בפרשת משפטים: "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמֹר לִפְנֵיהֶם" (שמות כא, א) - "מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֶלְהֶם" (שם כד, יד). מי בעל דברים - מי שיש לו דין (רש"י שם).
2. אפשרות נוספת: "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבִשְׁבַעַת יֵצֵא" (שם כא, ב) - "וַיִּכְסְהוּ הָעֵנָן שְׁשַׁת יָמִים, וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (שם כד, טז).
3. וְאֵלֶּה זֵהב... מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי וכו' (שם כ, יט-כג) - אך מ"מ מבואר ברמב"ן, שפרשת משפטים נאמרה למשה בו' בסיון, מיד לאחר מתן תורה, ומשה מסרה לישראל בו' ביום, קודם שעלה להר סיני בו' בסיון, ונתעכב שם ארבעים יום (רמב"ן שם כד, א).
4. אֲנֹכִי בְרִיתִי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצֵאֵי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לְאֶמְרָה. והיה לו להטעים כך: אֲנֹכִי בְרִיתִי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצֵאֵי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לְאֶמְרָה.
5. ועי' רמב"ן (שמות כא, ב) שיישב קושיא זו באופן אחר; (והוא, שיש במצוה זו המשך מסויים ויחס לעשרת הדברות, ע"ש).
6. כפי האגדה הידועה על דוד המלך, שלא הבין למה נברא העכביש ומה תועלת יש בו, עד שהראה לו הקב"ה שיש בו תועלת, כשנחבא דוד במערה מפני שאול המלך, שלח הקב"ה עכביש שארג קורים על פי המערה וסגר אותה בקורי עכביש. בא שאול וראה קורים ארוגים על פי המערה, ואמר: בודאי לא נכנס אדם הנה, שאם נכנס היה קורע את הקורים לקרעים, והלך ולא נכנס לשם. [ונרמזה אגדה זו בתרגום על הפסוק "אֲקַרָא לְאֵלֵהֶם עֲלִיּוֹן, לְאֵל גִּמְרֵי עֲלִי" (תהלים נז, ג), שתרגם שם יונתן: "אֲצַלִּי קֹדֶם אֵלֶּהָ עֲלֵאָה תִקְיָא, דִּי פִקִּיד לְעִכְבִּיתָא דִּיגִמְרָא בְּאֶסְפִּילֵדָא עֲזֵלָא אֲמִטוּלִיתִי". עכוביתא - עכביש. אספילדא - מערה (עי' תוס' ב"ב, א ד"ה אספילדא). עזלא - מִטְּנָה (עי' אונקלוס שמות לה, כה). אֲמִטוּלִיתִי - עֲבוּרִי].
7. כמבואר בכמה מעשים בגמרא (שבת קכז, ב) שתלו בסברות רחוקות בשביל לדון לכף זכות. [יש מייחסים שאלה ותשובה זו לבעש"ט, יש מייחסים לאדמו"ר מקוצק זצ"ל, יש מייחסים להג"ר חיים עוזר זצ"ל, יש מייחסים לסבא מקלם זצ"ל, ויש המייחסים לאחרים].
8. והטעם שיש להשתמש אף בסברא עקומה כדי לדון לכף זכות, כי נגיעות האדם מטות דעותיו לחובה, ובאמת יש סברא גדולה לצד זכות, שהרי סתם יהודי כשר רוב מחשבותיו וכוונותיו לטובה. ולכן יש לו להשתמש בכח של "שכל עקום" כדי לבוא אל האמת, ורק אם ירשה לשכלו להיות "עקום" לחשוב כל מיני אמתלאות לזכות, יהיה קרוב אל האמת.